

Proper Nouns in Karel Havlíček's Letters

There are several hundred proper nouns in the letters written by Czech author Karel Havlíček Borovský (1821–1856), such as nicknames, hypocorisms, Jewish tradesmen's surnames, names of historical places within the Austro-Hungarian Empire, names of streets in Prague, sacred names, or names of institutions and works of art. As far as their language origin is concerned, those are Czech, German, Russian, Polish, and other Slavic names. The article deals with the orthography and morphology of the proper nouns, the then forms of geographical names including exonyms, and puns derived from proper nouns.

Keywords: Karel Havlíček Borovský, proper nouns, personal letters

doc. PhDr. Karel Komárek, Ph.D.
Katedra bohemistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
tř. Svobody 26
771 80 Olomouc
karel.komarek@upol.cz

VLASTNÍ JMÉNA V DOPISECH KARLA HAVLÍČKA

KAREL KOMÁREK

V korespondenci Karla Havlíčka Borovského, jejíž kompletní vydání se připravuje (článek byl zpracován v rámci projektu GA ČR č. P406-12-0691 „Korespondence Karla Havlíčka“), tvoří početnou a pozoruhodnou lexikální vrstvu vlastní jména. Jde o cenný dokumentární materiál pro historii i jazykovědu, ale také o objekt speciálně zaměřeného onomastického výkladu. Pokusíme se sledovat jejich dobové rysy, ale také jejich funkci v textu. Předpokládáme, že Havlíček vzhledem ke své literární invenci pracoval i s vlastními jmény tak, aby utvářel působivost svého vyjádření a případně estetické vyznění výpovědi.

Vlastními jmény v Havlíčkových dopisech se pochopitelně zabývali editoři jeho korespondence v komentářích a vysvětlivkách. V dnešní době můžeme ocenit, že první z nich – Václav Vladimír Zelený (1888) a Ladislav Quis (1903) – se rozhodli otisknout Havlíčkovy texty v zásadě bez pravopisných úprav: zkoumání vlastních jmen to velice usnadňuje.

Excerpovali jsme vlastní jména z 245 dopisů. Užívali jsme a také citujeme transliterované opisy fotografických snímků Havlíčkových rukopisů, které shromáždili editoři současného vydání Havlíčkovy korespondence. Německy psané dopisy pocházejí hlavně z let 1831–1842 (i z pozdějších), česky psané dopisy z období 1839–1856. Jde o listy soukromé i úřední, prostě informující i esteticky stylizované. Adresáty jsou kromě Havlíčkových rodičů, sourozenců a příbuzných také kolegové a významní veřejní činitelé: užitá vlastní jména orientují v soudobých a někdy i historických reáliích několika zemí střední a východní Evropy. To vše předznamenává jejich repertoár. Pokud jde o druhy vlastních jmen, pak uprostřed hlavních skupin (osobní jména, zeměpisná jména, jména lidských výtvorů neboli chrématonyma) nechybějí zvláštní vrstvy jako přezdívkové a domácké podoby osobních jmen, příjmení židovských obchodníků (Havlíček jako student využíval peněžní služby pražských Židů a informoval o tom rodiče), jména území (choronyma), uliční názvosloví, sakrální jména (např. pojmenování kostelů hlavně v Praze, jména biblických postav a světců), z chrématonym pak jména institucí a uměleckých děl. Z jazykového hlediska jde o jména česká nebo užívaná v českém jazykovém společenství, dále jména německá, ruská, polská a případně z dalších slovanských jazyků.

Rozbor několika stovek vlastních jmen se může zaměřit jenom na vybrané oblasti: budeme sledovat pravopisnou a tvaroslovnou stránku vlastních jmen, dobová zeměpisná jména včetně exonym a slovní hříčky založené na vlastních jménech.

1. Pravopis vlastních jmen v Havlíčkových listech zhruba odpovídá vývoji českého pravopisu v 30. až 50. letech 19. století, kdy probíhal postupný a komplikovaný přechod od tzv. bratrského k novodobému (dodnes užívanému) pravopisu (Berger 2010; Tešnar 2000 a 2003; pravopisnou stránku korespondence Boženy Němcové popsal Adam 2010). Od prvních česky psaných listů Havlíček užívá tzv. analogickou úpravu psaní *i* nebo *y* po *c*, *z*, *s* podle vzoru skloňování (*psi*, *vozy*, *drží*, *cizí*, po *c* jenom *i*). Hlásky *c*, *č*, *s*, *š* a *ř* v českých listech z počátečních let 1839 a 1840 píše většinou diakritickým pravopisem, výjimečně užívá spřežky *cz* a *cž* a dlouhé *f*: *Bořiwog*, *Frantjšek*, *Hawliczek*, *Hawljczek*, *Hawljček*, *Ječowicjch*, *Jofef Ladislaw*. Česká jména v německy psaných listech vykazují i německý úzus, ale nesoustavně: *Johanna Baučzek*, *Choteborž*, *Jetschowic*, *Ječowic* (= Ječovice), *Kasska* (= Kaška), *Tante von Ledeč*, *Melnjk*, *Peřřina* (= Pešina), *Přiborřký* i *Přjborřsky*, *Přimiřlau* (= Přibyslav), *Řjib* (= Říp), *Watzek*, ojediněle *Wacek*. Je to období, kdy si Havlíček teprve osvojuje psanou podobu spisovné češtiny, a to samostatně, bez systematické školní výuky. Od roku 1841 už v českých listech píše *c*, *č*, *s*, *š* a *ř* diakritickým pravopisem a bez dlouhého *f*, proto tuto skupinu hlásek a písmen v dalším výkladu nesledujeme.

Rozlišování *i/y* v českých listech z let 1839–1841 ještě kolísá, ale brzy se řídí platnými pravidly včetně zmíněné analogické úpravy. V následujícím období – kromě chyb, způsobených spíš spěchem v soukromé korespondenci (*do Jihlavi*, Aloisu Pražákovi 26. 5. 1851) – pozorujeme dvě stabilnější odchylky: *Faninka* a *Sichrov* (v listech Františce Weidenhoffrové z let 1844 a 1845). U prvního jména nemáme jistý doklad o výslovnosti ([ni], nebo [ňi]?), i když převažující psaní základní podoby *Fany* svědčí spíš pro „tvrdou“ variantu. Psaní *Fani* je doloženo ojediněle: *Nepodepisovala se nikdy jinák než Fani* (17. 4. 1845). Psaní *Faninka* mohlo být ovlivněno základní podobou sufixu *-inka*, známou i z apelativ: *moje zlatinka Faninka* (10. 6. 1845), *panna slečinka Weidenhoffrova Faninka* (29. 5. 1845), *slečince Fanince* (14. 5. 1845). Havlíček psal též *Katinka* (Františce Weidenhoffrové 5. 4. 1845). Podobu *Sichrov* užíval v listech z roku 1845–1846 Havlíčkův korespondenční partner Vilém Gabler, který tehdy v Sychrově působil, a hojně ji mají české i německé doklady ze 17.–19. století, úřední německé jméno bylo *Sichrow* (Profous 1947–1960, heslo Sychrov).

Značení délky samohlásek také velmi kolísá a nemá smysl ho podrobně sledovat. V některých českých i cizojazyčných jménech psaná délka odchylná od normy možná vyjadřuje uзуální výslovnost, v ruštině doprovází přízvuk: *Jánu Klumpárovi*, *Gábler*, *Kopitár*, *Šafárik*, *u Šafářika*, *Šafáříkowu mappu* (slovensky původně *Šafárik*, ale ve stejné době píše Havlíček i *Šafařika*, *Šafařikowým*), *Záp*, *Zápa* (ale i *Zap*, *Zapa*), *Kázaň*, *w Kazáni*, *z Lubláně*, *z Želíwa*, *Želíwský* (ale i *w Želiwě*) apod.

Změny v Havlíčkově pravopisu se časově překrývají se změnami, o kterých rozhodla příslušná grémia (českořilologická sekce Královské společ-

nosti nauk, poradní sbor Matice české), a někdy také s etapami Havlíčkova života, profesního působení a pobytu na různých místech. Můžeme je schematicky znázornit takto (užíváme vzorový tvar instr. sg. JÍVOU, který obsahuje písmena, jichž se tehdejší úprava pravopisu týkala):

- 1839–1841: GJWAU (studia filozofie a teologie v Praze)
- 1842–1844: JfWAU (pobyt ve Lvově, pedagogické působení v Moskvě)
- 1844–1845: JÍVOU (nezávislá literární činnost v Německém Brodě a v Praze)
- 1846–1850: JfWAU (redaktor novin v Praze)
- od května 1850 JÍVOU (redaktor v Kutné Hoře, 1851–1855 vyhnanství v Brixenu, 1856 úmrtí).

Vybrané doklady:

- 1839: *Bořiwog, s Janderau, Kahaun, Serbausek, Nedwidek, Nedwjdek, Hawliczek, Hawljczek*;
- 1840: *Hawljček, Hawličzek, Nedwidek, Serbausek, Jawurek, Příborfský* (jenom německé dopisy);
- 1841: *Hawljček, Jabůrek, Jawůrek, Girgl (= Jirgl), Kahaun*;
- 1842: *Hawliček, Hawljček, Hawliček* (německé dopisy), *Hawliček, We Lwowě, w Rakúsích, W Lipníku, Muzejník, Feodor Matějewič Borowskoj* (jediný český dopis z toho roku: ú místo au/ou je v něm hojně doloženo v apelativech);
- 1843: *Hawliček Borowský, W Kijewě, w Jiřikowém wydění, ilirskau, dr. Čerwinkau, po celém rakúském mocnářství, píseň Šalamúnowu w české biblí*;
- 1844: *w Rakausích, Jewropejskau literaturu, Chocholauškových prací* (leden); *w Rakousích, Malorusowe rakouští* (červen), *M. Havlíčkova Vdova, z Příbyslavy, z Okrouhlice* (listopad);
- 1845: *Havel Borovský, Paní Josefě Havlíčkové, v Hostouni, udělám z Tebe paní H...ovou*;
- 1846: *na Nowiny Pražské a na Wčelu, z Olomúce* (březen), *kritiku na Wocela do autereční Wčely* (červen), *buď Rakaus. neb Uhersk. wína*;
- 1847: *Kaubek, H. Borovský, w Holomauci*;
- 1848: *p. Kaubkowi, Hawel, Prahau otřásala, spálenou ulicí* (ojediněle);
- 1849: *we Sw. Wáclawské lázni, Hawel*;
- 1850: *se Zdenkau* (březen), *w Brodě* (duben), *Hrubý dopis odpovědného redaktora Slovana pana Karla Havlíčka* (květen), *se Zdenkou* (červen)
- 1851: *Do Holomouce a do Jihlavi*.

Charakteristika hlavních změn v Havlíčkově pravopisu (nejen u vlastních jmen):

- 1842: počínaje dopisem Františku Jirglovi z 12. listopadu Havlíček přijímá tzv. skladnou úpravu, kterou předtím v červnu schválila českofilologická sekce Královské společnosti nauk (psaní JÍ místo GJ);

- 1844: Havlíček přijímá také Hankův návrh psát VOU místo WAU, který zatím odmítají Královská společnost nauk i Matice česká; v dopisech píše od dubna *ou*, od listopadu *v*;
- 1846: Havlíček se vrací k staršímu psaní WAU (v dopisech píše od února *w*, od června *au*), a to též v novinách, které rediguje; tím respektuje stanovisko Matice české;
- 1850: Havlíček opět přijímá novější psaní VOU, jak ho v lednu toho roku schválila Matice česká.

K změnám českého pravopisu se Havlíček sám vyjadřoval v korespondenci i v tisku. Tzv. skladnou úpravu (GJ > JÍ) registroval v dopisu z Ruska: „Musejník se tiskne Šemberow[ým] prawopisem. Matice swé spisy wydáva též tak“ (Josefu Tadeášu Klejzarovi po 16. 6. 1843). Ještě v Rusku reagoval i na další vývoj: „Strany prawopisu w těch mých překladech rád přijímám Wáš usudek bá prosím Wás ještě by jste wůbec tak dali tisknout jako se wůbec píše buď *ou*. – *au*.“ (Karlů Vladislavu Zapovi 30. 4. 1844). Návrat k psaní WAU podle stanoviska Matice české ohlásil v Pražských novinách 14. 5. 1846 (cituje Tešnar 2003: 32): „Od nynějška budou vycházet *Noviny* i *Včela* s *au*, a tedy dokonce matičním pravopisem [...] očekáváme, že teď všichni moudřejší od módního v upustí i v nápisech veřejných i v privátním psaní, aby již konečně přestaly žaloby na tak rozličné pravopisy.“ Sám psaní VOU ještě nedávno používal. Proti dalším reformám se vyslovil i satiricky: známý epigram „Není nad původnost, každý po ní touží, lidé chodí přes most, to já půjdu louží!“ má podtitul „Monolog velkého muže před vynalezením nového pravopisu“ (Česká včela 9. 1. 1846, cituje Tešnar 2003: 31).

Z hlediska vývoje českého pravopisu se jeví jako nekontinuální návrat k staršímu psaní WAU v roce 1846, ale ten byl patrně ovlivněn počátkem Havlíčkova působení v redakci Pražských novin. V předcházející etapě „nového“ pravopisu typu VOU v letech 1844 a 1845 na Havlíčka zřejmě působil příklad jeho korespondenčních partnerů, hlavně Viléma Gablera. Poslední nepravidelností je dočasný a nesoustavný příklon k psaní *ú* místo *au/ou* v letech 1842, 1843 a výjimečně 1846: kromě dopisu Františku Jirglovi z 12. listopadu 1842, kde je *ú* hojně doloženo v apelativech, jde spíš o projev tradice u několika vybraných slov: *rakúský*, *Šalomún*, *Olomúc*.

2. Tvarosloví vlastních jmen v Havlíčkových dopisech také nese znaky doby vzniku a jazykové kompetence pisatele. Ukazuje vývojové tendence i lokální úzus. Havlíček v počátcích zápasil se spisovnou normou a postupně ji ovládl v době, kdy působil jako redaktor novin, ale u některých tvarů, mj. u posesivních adjektiv, si nebyl jistý správností ani později. Okolnosti nepřipraveného psaní soukromých dopisů s převážně informační funkcí podminily vyšší počet chyb. Budeme sledovat hlavní typy kolísání a dobových zvláštností.

2.1 Dubletní koncovky substantiv: střídá se gen. sg. *do Kremlu* a *do Kremla*, *do Záhřebu* a *do Záhřeba*; vokativ jména Alois zní *milý pane Aloisi Krásu* (Aloisu Krásovi 12. 7. 1850), a *zvláště Vy* – – *pane Aloise Krásu* (Aloisu Krásovi 31. 5. 1850) i *Pane Alois! Dávám Vám tu přátelskou radu* (Aloisu Krásovi 12. 7. 1850); lok. sg. v *Brodě* převažuje nad tvarem v *Brodu*; lok. sg. jmen světců má příznakovou koncovku v případech, že vyjadřuje časový údaj: *platiť o Sv. Jakubě činži* (Františce Weidenhoffrové 17. 7. 1846), *první dni po Sv. Martině* (Františku Havlíčkovi 25. 11. 1854); jméno časopisu Slovan má genitiv shodný s genitivem životného etnonyma, např. *redaktora Slovana* (Aloisu Krásovi 31. 5. 1850), ale neživotný lokál: *co je ve Slovaně tištěno* (Matěji Mikšíčkovi 3. 4. 1851); jméno *Pešť* má důsledně genitiv *Peště*, v té době obvyklý, ačkoli později bylo kodifikováno *Pešti*; pomnožná jména *Ovčáry* a *Vary* mají starší lok. *na Ovčářích* (Františku Kavanovi 12. 8. 1851) a v *Karlowých Wařích* (Františku Palackému 15. 6. 1849), pomnožné *Brody* snad vlivem ruštiny v *Brodách na ruské hranici* (Františku Jirglovi 12. 11. 1842).

Místní jméno *Polná* má kromě ojedinělých adjektivních tvarů jako *z Polné* (Josefu Šrámkovi 7. 11. 1844) častější substantivní skloňování k nom. *Polna*, které bylo tehdy obvyklé i ve spisovných textech zřejmě vlivem místního úzu: *Polna někdy patřivala rodině Poděbradských, a ne vždy takovým sejrařům jako je Dietrichstein* (Antonínu Pittnerovi 28. 2. 1845), *on jest z Polny* (Matěji Mikšíčkovi 5. 2. 1851), *Polnu a Příbyslavu [táhnu] já* (Josefu Šrámkovi 7. 11. 1844). Místní jména s komponentem *-slav* kolísají mezi vzorem „kost“ a „žena“: *do Příbyslavy* (Josefě Havlíčkové 9. 7. 1845) i *do Příbyslawi* (Františce Weidenhoffrové 17. 7. 1846), *jet na Wratislawu* (Karlů Vladislavu Zapovi 6. 6. 1844) i *na Wratislaw* (Josefu Tadeáši Klejzarovi 9. 7. 1844), *we Wratislawě* (Karlů Vladislavu Zapovi 17. 8. 1844).

2.2 Potíže působí pisatelům skloňování posesivních adjektiv: jejich spisovná norma, restituovaná v Dobrovského mluvnici, neodpovídala vývojové tendenci příklonu k adjektivnímu typu a nebyla zřejmě upevněna v obecném povědomí. Adjektivní zakončení místo substantivního najdeme v raných i v pozdějších dokladech: *Wenušná krew* (Mořici Příborskému 16. 3. 1839); w *Jindřichowém Hradci* (Josefě Havlíčkové 7. 10. 1848), *ani ve Tvém ani Jarošovém dnešním psaní* (Julii Havlíčkové 10. 3. 1852), *Mikovcová methoda* (Josefu Kodymovi 1. 3. 1853). Vyskytují se ale i spisovné tvary: *po porodu Adelheitinu* (Josefě Havlíčkové 31. 10. 1854), *té Čermákovy reality, v té Čermákově zahradě* (Františku Havlíčkovi 14. 3. 1853). Poučná o této situaci je následující Havlíčkova věta: *Moje matka má již český štít na domě: M. Havlíčkova Vdova* (Josefu Šrámkovi 7. 11. 1844) = vdova po Matěji Havlíčkovi, nikoli „J. Havlíčková, vdova“ (Havlíčková matka měla křestní jméno Josefa).

2.3 S posesivními adjektivy úzce souvisí skloňování rodinných jmen. To v Havlíčkových dopisech také kolísá: *sešel jsem se tam s Weidenhofframi. Oni ...* (Josefě Havlíčkové 22. 4. 1845), *s Weidenhoffrowými* (Františku Havlíčkovi 9. 9. 1846; to už redigoval Pražské noviny). Střídají se neutrální i přízna-

kové tvary: *Jarošovi a Zdenčinka Vás líbají* (Františku Havlíčkovi 5. 6. 1856), *přijedou Jarošovic* (Františku Havlíčkovi 24. 1. 1854), *k Jarošovům* (Františku Josefu Řezáčovi 1. 2. 1852), ale genitiv pouze *u Jarošů* (Františku Palackému 23. 12. 1851, Josefě Havlíčkové 25. 6. 1856), *u Weidenhoffrů* (Josefě Havlíčkové 29. 5. 1845), nikoli *Jarošových, Weidenhoffrových*. To odpovídá vývojové dynamice v novodobé češtině: Havránek – Jedlička (1960, s. 161) konstatují, že „v 3. pádě [...] užívá se [...] zpravidla tvaru *k Novákům, Novákovým* a také v 2. pádě je častěji *u Nováků* než *u Novákových*“.

3. Zeměpisná jména v Havlíčkových dopisech mají dnes značnou dokumentární hodnotu. Tvoří rozsáhlý soubor: excerpovali jsme přes 300 jednotek a odhadem několik desítek jsme ponechali stranou. Označují lokality v několika zemích, kde Havlíček pobýval, cestoval nebo měl korespondenční partnery: české země (kromě Prahy a Německého Brodu včetně okolí také severočeské pohraničí), Rakousko, Halič, Ukrajina, Rusko, balkánské země tehdy pod správou Rakousko-Uherska. Převažují jména měst a obcí, početné je i názvosloví ulic a městských částí. U mnoha objektů se střídají jména česká a cizojazyčná, hlavně německá a ruská. Mnohé tehdy oficiální podoby se dnes už neužívají a jejich identifikace je speciální úkol pro současné editory, ale také námět pro historickou onomastiku.

Soustředíme se na vybrané problémy této oblasti: paralelní česká a německá zeměpisná jména v českých zemích, jména ulic a vybraných objektů v Praze, dobová exonyma.

3.1 V době vzniku Havlíčkovy korespondence ještě převládala v českých zemích oficiální německá jména. Teprve *Popis království Českého* od F. Palackého z roku 1848 přispěl k obnovení českých jmen, které úředně potvrdil *Zevrubný popis rozvržení země království Českého* z roku 1854.

Havlíček v německy psaných dopisech užívá většinou německé podoby jmen, české jenom ojediněle (spíš jde o prvky českého pravopisu u stejně znějících jmen: *Chotiebořz, Ledeč* – něm. ofic. *Chotieborsch, Ledetsch*). Mnohé německé podoby jsou dnes pro českého čtenáře průhledné nebo obecně známé: *Benefchau, Brünn, Czaslau, Deutschbrod, Humpoletz, Iglau, Collin, Königgrätz, Leitmeritz, Reichenberg, Ollmütz, Pribislau* nebo *Přimiřlau* (podobá s -m- odpovídá německé místní výslovnosti, viz Profous 1947–1960, heslo *Přibyslav*), *Troppau* aj. Jiné je nutno identifikovat, vztáhnout jednoznačně k určité obci: *Aicha* (Český Dub), *Borau* (Borová), *Budin* (Budyně nad Ohří), *Dux* (Duchcov), *Hohenmauth* (Vysoké Mýto), *Joslowitz bei Znaym* (Jaroslavice u Znojma), *Müglitz in Mähren* (Mohelnice) aj. Havlíček volil německé podoby zeměpisných jmen vzhledem k německému znění celého textu a je také otázka, nakolik byly obecně známé některé české ekvivalenty, např. jestli jeho rodiče, trvale žijící na Českomoravské vrchovině, znali česká jména lokalit v jiných krajích jako *Duchcov, Bezděz, Říp* aj. Naznačují to Havlíčkovy zmínky o prázdninových cestách: *man fieht den Georgsberg* (Řjb)

(Matěji a Josefě Havlíčkovým 7. 6. 1840), *auf dem berühmten Berge Pösig angekommen* (Matěji a Josefě Havlíčkovým 28. 7. 1840; *Pösig*, správně *Bösig* = *Bezděz*).

S přechodem na českou korespondenci (během pobytu v Rusku začal psát příbuzným a přátelům zásadně česky) upřednostnil Havlíček české podoby zeměpisných jmen, pokud to bylo možné: *Mohelnice* (Františku Jirglovi 12. 11. 1842), *we Znojmě* (Františku Jirglovi 12. 11. 1842), *z Příbyslavy* (Josefu Šrámkovi 7. 11. 1844), *pište do Brodu (německého)* (Karlů Vladislavu Zapovi 17. 8. 1844), *v Brodě Německém* (Josefě Havlíčkové 5. 4. 1845) apod. Někdy konkurenční podoby přímo v textu vysvětloval: *den Georgsberg (Řjb)* (Matěji a Josefě Havlíčkovým 7. 6. 1840), *akademii hornickou v Štávnici (Schemnitz)* (Františku Zachovi po 24. 12. 1850), *do Podmoklí (Bodenbách)* (Josefu Havlíčkovi 30. 6. 1856: dnes Podmokly u Děčína), *Pak gsme táhli na Zbraslaw (Königsfaal)* (Janu Klumparovi 5. 6. 1841). Někdy české a německé podoby v různých dopisech střídal: *že se budou na Frantálsku pachtovat dva dvory a sice Termeshof a Riedlhof* (Františku Havlíčkovi 3. 10. 1851); *do Termesiv* (Františce Weidenhoffrové 29. 5. 1845), *v Termesívách* (Františce Weidenhoffrové 16. 7. 1845). Z českých podob, které dnes nejsou oficiální, stojí za pozornost místní jméno *Frantál* – počeštěné německé *Frauenthal* (dnes Pohled u Havlíčkova Brodu: Profous 1947–1960, heslo Pohled): *jak z Frantále se vrátíš* (Františku Havlíčkovi 3. 10. 1851) a jméno zámku *Husa*, dnes *Kačina*: *das Chotkische Schloß Husa in Neuhoft* (Matěji a Josefě Havlíčkovým 3. 8. 1842). Zřejmě Havlíčkův omyl je jméno *Kukle*: *W Kukli wesnici od Prahy asi 1 1/2 hodiny vzdálené* (Janu Klumparovi 5. 6. 1841); následuje informace, že odtud šli na Zbraslav, je tedy míněna *Chuchle*.

3.2 Jména ulic a vybraných objektů v Praze pochopitelně odrážejí stav v době vzniku dopisů včetně česko-německé dvojazyčnosti. Havlíček někdy užívá pouze německá jména: *Gärbergasse* (= V Jirchářích), *Roßthor* (= Koňská brána, horní konec Václavského náměstí), *Tandelmarkt* (V Kotcích). Jindy je vysvětluje českými ekvivalenty: *in die Smečka od[er] Gartengasse* (Matěji a Josefě Havlíčkovým 30. 7. 1842), *w pasiřsk[é] Gürtlergasse* (Františku Jirglovi 1843 – poznámky: Pasiřská = dnes Palackého), *bei 3 Karpfen [...]* *ke třem kaprum* (Matěji a Josefě Havlíčkovým 8. 11. 1839: hostinec v Kaprově ulici). Ojediněle uvedl pouze české jméno v německém dopise: *in der Johanniskirche auf der Skalka* (Josefě Havlíčkové 15. 5. 1841). V obou jazycích jsou doložena mj. jména *Altstädter Großer Ring* (Matěji a Josefě Havlíčkovým 4. 10. 1839) + *Staré město od welkého náměstí* (nezjištěnému adresátovi 13. 6. 1848: *Velké náměstí* byl oficiální český název), *Brenntegasse* (Matěji a Josefě Havlíčkovým 9. 4. 1840) + *spálenou ulicí* (nezjištěnému adresátovi 13. 6. 1848), *konský trh* (Aloisu Krásovi 12. 3. 1852) + *Roßmarkt* (Matěji a Josefě Havlíčkovým 30. 7. 1842), *v Růžové ulici* + *Rosengasse* (Josefě Havlíčkové 5. 4. 1845).

Výběr dobových, dnes neužívaných urbanonym Prahy (většinu výkladů uvádí *Pražský uličník* – Laštovka a kol. 1997, 1998; Jíšová a kol. 2012):

- *na barwjrc* (Mořici Příborskému 16. 1. 1839): *Barvírka* nebo *Barvířka* = Žofín, Slovanský ostrov;
- *ráno bývam na baště s knihou* (Františce Weidenhoffrové 14. 5. 1845): Quis (1903: 267) vysvětluje: „V někdejších sadech na bývalých hradbách mezi Žitnou a Poříčskou branou, kam H-k ze svého tehdejšího bytu v Růžové ulici měl blízko.“
- *Jesuitengasse* (Josefě Havlíčkové 15. 5. 1841) = Karlova ulice;
- *w nowych alejích mezi perštejnem a spálenou ulicí* (nezjištěnému adresátovi 13. 6. 1848): *V Nových Alejích* = Národní třída;
- *w owocné ulici* (nezjištěnému adresátovi 13. 6. 1848) = ulice 28. října;
- *Sirenhaus* (Mořici Příborskému 16. 3. 1839, v adrese) = Sixtův dům, Celetná 2, Staré Město č. p. 553. Doklad z dobového tisku: „in der Wohnung des Concertgebers (Sirenhaus Nr. E. 553)“ – článek Telegraph von Prag v časopisu *Bohemia*, ein Unterhaltungsblatt (Praha), č. 30, 10. března 1837, s. 4. Quis (1903: 729) uvádí, že Havlíček tehdy bydlel v Sixtově domě č. p. 553, ale totožnost Sixtův dům = Sirenhaus výslovně nezmiňuje;
- *um dem Juden zum grünen Kreutz zu bezahlen* (Matěji a Josefě Havlíčkovým 20. 7. 1842): dům U Zeleného kříže lokalizuje Schaller (1796: 665) do Platněrské ulice č. 9–10, dnes je zbourán. Novotný (1941: 216) ve vysvětlivkách k edici Havlíčkových listů ze studií uvádí i další možné adresy v ulici Platněrské nebo Havelské.

V českých dopisech z počátečního období Havlíček užil jméno *Moldava* – počeštěné německé *Moldau*: *přes Moldawu* (Mořici Příborskému 16. 1. 1839), *do Moldawi* (Mořici Příborskému 9. 4. 1839), *Moldawa* (Františku Jirglovi 1842, koncept). V 1. polovině 19. století ji užívalo i mnoho dalších autorů, mj. Jan Kollár, Josef Justin Michl, Prokop Šedivý (viz Kartotéka lexikálního archivu, dostupná na <http://bara.ujc.cas.cz/psjc>). Ale už v téže počáteční době Havlíček uváděl také základní českou podobu: *přes Wltawu* (Janu Klumparovi 5. 6. 1841).

3.3 Dobová exonyma (počeštěné podoby cizojazyčných zeměpisných jmen pro objekty ležící mimo české země, viz Karlík – Nekula – Pleskalová 2002, heslo Exonymum) se vyskytují v Havlíčkových českých dopisech vedle exonym dodnes užívaných: *přes Linc* (Linec, něm. Linz), gen. *Nižegorodu* (Nižnij Novgorod), *Sení* (chorvatské Senj, něm. Zengg), *W Stokrawě* (jinak Štokrava, Stockerau u Vídně), *Wilno* (Vilnius). Naopak tu nenajdeme očekávaná exonyma, jejichž užívání v Havlíčkově době dokládá Kartotéka lexikálního archivu Ústavu pro jazyk český, např. *Cařihrad*, *Inomostí* nebo *Solnohrad*: Havlíček psal *Konstantinopol*, *Insbruck*, *Salzburck* nebo *Salzburk*. Výběr dodnes užívaných exonym: *Černá Hora* (jihoslovanská), *Dražďany* (psáno *Dražďany*), *Halič*, *Lipsko*, *Lublaň* (psáno *Lubljaň*, z *Lubláně*), *Lvov*, *Neapol*, *Paříž*, *Pešť*, *Petrohrad* (kromě toho *Petěrburck*, *Petěrburek*, *Petersburkští*,

w *Petrburku*), *Prešpurk* (dnes v historickém kontextu), *Štýrský Hradec* (většinou v inverzním slovosledu z *Hradce Štýrského*, v *Hradci Štýrském*), *Terst*, *Tyrolsko* (psáno též *Tirolsko*), *Videň*, *Vídeňské Nové Město* (doklad do *Widens. N. Města*), *Vratislav*, *Záhřeb*; v dopisu Františku Havlíčkovi 22. 7. 1846 K. Havlíček vysvětluje úředním německým názvem: *do Záhřebu (Agram)*.

Početnou skupinu dobových exonym představují jména území v zastaralých slovotvorných formách:

- utvořená z obyvatelských jmen podle vzorce nom. sg. *Uher* > nom. pl. *Uhři* > akuz. pl. *Uhry* a podle toho také skloňovaná: *Angličany*, v *Angličanech*, w *Dalmatech*, ve *Francouzích*, do *Holland*, V *Hollandech* (Havlíček užil i obyvatelské jméno *Hollandčané* a *Hollandři*), do *Chorvat*, *Malorusy* (vedle w *Malorusku* = *Ukrajina*), o *Němcích* (alespoň *Anglicko nemluví o Němcích*, Josefu Kodymovi 1. 3. 1853), w *Rakousích*, do *Rus*, v *Rusích*, ve *Švýcarech*, ve *Švýcařích*, do *Turek*, w *Turcích*, w *Uhřích*, ve *Vlaších*;
- s příponou *-cko/-sko*, často místo dnes obvyklého zakončení *-ie*: *Anglicko*, v *Anglicku*, w *Dalmatsku*, we *Finlandsku*, *Finnlandskem*, ze *Sardin-ska*;
- sg. feminina *Bělorus* (přes *Bělorus*) a *Rus* (w *Rusí*);
- adjektivní odvozeniny od cizích základů nebo od historických jmen: *do tohoto tichého údolíčka alpejského*, *Křížáků baltických*, *ještě opětně prosím o prominutí své neobyčejné Čudské nedbalosti* (*Čudsko* = staré jméno pro Finsko; zde možná *čudská* znamená přeneseně „cizí, barbarská“), v *čuchonských zemích* (*Čuchonsko* = jiné staré jméno pro Finsko), *ewropejský kalendář*, *italsanský obyčej* (vedle *národnosti italské*), *že bych před žádným saudem ani Kamčadalským nemohl být pravidelně odsauzen* (*Kamčadalové* = národnost na *Kamčatce*).

Historické názvy území uváděl Havlíček s případným vysvětlením podle odhadu, zda mohly být adresátům známé: *we Wojenské hranici (Militärgränze)* (Františku Havlíčkovi 22. 7. 1846: dnes *Vojna Krajina*, část *Chorvatska*), v *Belgii (Flandřích)* (Františku Havlíčkovi 15. 7. 1853). Většinou jejich znalost předpokládal: *Ilyrsko* (korunní země *Königreich Illyrien* na rozhraní dnešní *Rakouska*, *Slovinska*, *Chorvatska* a *Itálie*), *Kitaj* (psáno *Kytaj*, ruské jméno *Číny*), už zmíněné *Malorusko*, *Vlachy* (střídal s jménem *Itálie*).

Průhledná ruská jména Havlíček někdy překládal: *Tento na tak zwaném červeném náměstí stojící chrám* (Janu Klumparovi 5. 2. 1844: *Krasnaja ploščad' v Moskvě*), *naučil jsem se teprw u wrabčích hor* (Karlu Vladislavu Zapovi 30. 4. 1844: *Vorobjovy gory*, část *Moskvy*, kde sídlí univerzita, Havlíček tam bydlel).

Endonyma (opak exonym – originální jméno objektu na cizím území) se pochopitelně vyskytují v německy psaných dopisech nebo v adresách dopisů z Ruska. Podoba endonyma někdy ovlivnila pokus o adaptaci v českém textu: *do Trojické Sergijewe Lawry* (Karlu Vladislavu Zapovi 30. 4. 1844: česky

Trojicko-sergijevská lávra, rusky *Trojice Sergijeva lavra*). Ale několikrát Havlíček užil endynomum záměrně v českém textu, aby oživil a možná mírně ironizoval vyjádření: *projel jsem bez cla do Polski* (Josefu Tadeášovi Klejzarovi 9. 7. 1844), *Tak se mi zdá žebych w ní [= Praze] raděj žil w 5^{tém}. poschodí s 500 w/w ročního příjmu než císařem wší Rasiji* (Karlů Vladislavu Zapovi 16. 1. 1844), *Až uwidíte toho worla na mém pasu: Po ukazu jego imperatorskago Weličestwa Nikolaja Páwlowiča Wseja Rosiji jistě že kejchnete* (Josefu Tadeášovi Klejzarovi 9. 7. 1844).

4. Slovní hříčky s vlastními jmény jsou v Havlíčkových dopisech natolik časté, že šlo jistě o zvláštní zálibu a snahu upoutat adresáta. Havlíček vytvářel formální obměny základních podob jmen, užíval nebo aktuálně tvořil jejich cizojazyčné paralely, uplatňoval též rozdíl apelativní a propriální sémantiky. Aplikoval různé slovotvorné či jmenotvorné postupy. Některé obměny jsou pouhé přezdívky, jiné spíš skryté narážky.

4.1 Překlady nebo adaptace vlastních jmen v jiném jazyku:

- *Feodor Matějewič Borowskoj* (Františku Jirglovi 12. 11. 1842): tuto variantu si zvolil Havlíček cestou do Ruska, „*nebot Rusi každého podlé swého kopyta překřtí*“ (tamtéž). Reagoval na zjištění, že cizinci si jeho původní české jméno odmítají pamatovat: *Od té doby co mne w Radziwiłłowě kozák přiwítal: Kar Gawlečik! stupajte! [...] také upadlo jmeno a přijmění mé u mne w welikau nenáwist, proto že je slowanská usta wyslowiti nemohla. Karlu jsem již zcela odwykl a Hawlička widiwám jenom na psaních. Odřekl jsem se jich obojích na wěky leda ex offo* (Karlů Vladislavu Zapovi 16. 1. 1844). Vyžadoval si ruskou formu také v korespondenčním styku: *Mně možno adressowati: Teodoru Matwějewiču Hawličku per adr. Šewyrewa* (Izmailu Ivanoviči Srezněvskému 25. 1. 1843). Psal ji také azbukou: *Adresujte budúcně: Федору Матвѣевичу Гавличку; у пр Степана Петровича Шевырева* (Karlů Vladislavu Zapovi 24. 10. 1843). *Matějewič* nebo *Matwějewič* je tzv. otčestvo (Havlíčkův otec se jmenoval Matěj);
- *že jste buď někde tam u Brna w těch hračkách* (Josefu Tadeášovi Klejzarovi 27. 4. 1844): narážka na brněnskou věznici Špilberk (něm. *Spielzeug* = hračka);
- *I povstal muž jeden z redakce Slovana jmenem Kodym Kodymovič od Bezděkova krajiny Šumavské a pravil řka: Aj!* (Aloisu Krásovi 12. 7. 1850): míněn Josef Kodym;
- *abych konečně podlezl a obdivoval politiku pana Potoka [...] panu Potokovi* (Adolfu Marii Pinkasovi 28. 2. 1852): míněn ministerský předseda Alexander Bach (něm. *Bach* = potok);
- *od p. patera Rožně* (Janu Klumparovi 5. 2. 1844), *Rožně hodlám aspoň w epigramech zwěčnit* (Josefu Tadeášovi Klejzarovi 24. 3. 1844) a řada

dalších dokladů: míněn Havlíčkův představený v kněžském semináři P. Antonín Rost; *rožeň* je významově blízké k počestnému *rošt*, něm. *Rost* znamená „rošt“ i „rožeň“, ale příjmení *Rost* lze vyložit i jako zkráceninu křestního jména *Rostislav* nebo jako transonymizaci místního jména *Rost*, což byla německá adaptace českého *Rohozec* (Moldanová, 2004, heslo *Rost*). Tyto souvislosti ovšem Havlíček při tvorbě přezdívky nebral v úvahu; naopak se nabízí spekulace, že teoreticky mohl využít i dalšího významu něm. *Rost* = rez;

- *od Pražské policie respect. jejího direktora Sadra-Melecha* (Františku Palackému 16. 3. 1853): k přejmenování pražského policejního ředitele Sachra-Masocha Havlíček použil podobně znějící sousloví, které obsahuje biblické hebrejské jméno *Melech* – variantu známějšího *Moloch* (Komárek 2000: 34).

4.2 Změny druhu vlastních jmen:

Hlavním příkladem je autorovo umělecké jméno *Havel Borovský*: nezdobnělá podoba příjmení (*Havlíček* > *Havel*) figuruje jako křestní jméno a neoficiální přídomek (*Borovský* = pocházející z Borové) jako příjmení. Aktualizované vnímání jména *Havel* jako křestního potvrdil sám Havlíček: *Ostatně Vám musím připomenout že je dnes můj svátek Sv. Havla*, píše Františce Weidenhoffrové 16. října 1845, tedy v den, kdy je v katolickém církevním kalendáři památka sv. Havla. Také se podepsal *Mistr Hawel* v dopise Antonínu Dobroslavu Víškovi 15. října 1849, den před sv. Havlem. Jeden z prvních dokladů inovovaného jména je v dopise Josefu Tadeáši Klejzarovi po 16. 6. 1843: *Uwidźteli někde w Kwětech atd podepsano: H. B. neb H. Borowský neb pleno titulo Hawel Borowský: tedy se za mne pomodlíte 3krát zdráwas a andělíčku strážce*. Vnímání přídomku *Borovský* jako autorova hlavního příjmení potvrzuje psaná podoba *K. H. Borovský*, dodnes ostentativně užívaná mj. v písemných pracích studentů.

Posun příjmení na funkci křestního jména dokládá už zmíněný *Kodym Kodymovič* (s aktuálním přidáním otčestva), přídomek ve funkci příjmení pak věta připsaná k adrese: *Hawel Borowský posílá Janu Košumberskému z Moskvy do Hradce listek tento* (Janu Klumparovi 5. 2. 1844).

Posun příjmení a pomístního jména do formy syntagmatu typického v pojmenování šlechty: *pan z Šťastných sezením na Trubce* (Františce Weidenhoffrové 29. 5. 1845): *Šťastný* – příjmení občana Německého Brodu; *U Trubky* – pošta a hostinec na severní, tj. pražské výpadovce z Brodu (Quis 1903: 273).

4.3 Hříčky založené na funkčním rozdílu obecného a vlastního jména:

- *znajíce nyní již zimu „господина Морозова“ osobně ze zkušenosti* (Karlů Vladislavu Zapovi 16. 1. 1844): vlastní jméno osoby odkazuje k neosobnímu denotátu, k obecnému jménu, z kterého je vytvořeno (*мороз* = mráz);

- *Julie bude pect Jidáše, neb zde to neznají, ačkoli jsou všichni skoro dobří Jidášové* (Františku Havlíčkovi 3. 4. 1854): užívají se dva obecné (apelativizované) významy biblického jména *Jidáš* (apoštol, který zradil Krista): 1. *jidáš* = kterýkoli zrádce (*dobří Jidášové* = Havlíček míní ne sympatické obyvatele Brixenu), 2. *jidáš* = velikonoční pečivo buď ve tvaru mincí (narážka na peníze, které Jidáš dostal za zradu), nebo ve tvaru stočeného provazu (narážka na Jidášovu sebevraždu oběšením); *Snad brzy skupého pana Pospíšila donutí aby take honoráry dawati pospíšil a přestal platit jitřnicemi* (Karlů Vladislavu Zapovi 30. 4. 1844): užití formy *pospíšil* jako *nomen omen*;
- *Šťastnému a Šťastné musím dávat vždy hlavnější role proto že jsou oba šťastní = patricii* (Josefu Šrámkovi 7. 11. 1844): ironická charakteristika dvou občanů Německého Brodu, kteří se účastnili Havlíčkova ochotnického divadla.

4.4 Využití částečné formální podobnosti jmen:

- *Borová a Borotice – to jsou pravé sestřenice* (Justině Jeřábkové 26. 10. 1855);
- *budgeteli hrát v kuse: Sprostota venkovská slečnu Kremonu z Upejpavic* (Františce Weidenhoffové 14. 6. 1845): hra se správně jmenuje *Pros-tota venkovská* (vydána v Praze 1844, překlad J. N. Štěpánek);
- *Jezowit pochází spíše / od ježka než od Ježíše* (Josefu Tadeášovi Kejzlarovi 24. 3. 1844): ukázka epigramu;
- *Milý Peckase!* (oslovení v dopise Hippolytu Soběslavu Pinkasovi 24. 1. 1849);
- *Pan Kahan zde po Praze hegř* (Janu Klumparovi 5. 6. 1841): nejde-li o písarskou chybu, může to být záměrná varianta příjmení *Kahoun*, psaného tehdy *Kahaun*: byl to Havlíčkův nepříliš oblíbený kolega ze studií v Praze.

V dopisech z Brixenu Havlíček zaznamenal zkomoleniny jména své dcery Zdenky i její vlastní varianty jiných jmen: *Její jméno zde nikdo neumí vyslovit říkají jí Štínkele, neb již nejlíp Tinkele aneb Senka. Ona zas ze své strany říká místo – Max = Kaks, místo Julius = Lululus, a jednomu chlapci „das Otto“ neb bére Otto dle českého za neutrum* (Františku Havlíčkovi 26. 9. 1853); *na Blumíra předplatit (tak říká Zdenka Lumíru)* (Františku a Adéle Jarošovům 26. 12. 1853); *Zdenka tuze často mluví o „Vařence“* (Františku Havlíčkovi 10. 12. 1853): Mařence.

Havlíček též s oblibou rýmoval vlastní jména s obecnými: *Smutně jsem Hospodina Pogodina wyprawodil až k první rohatce* (Františku Jirglovi 12. 11. 1842); už zmíněné doklady z dopisů Františce Weidenhoffové: *moje zlatinka Faninka, panna slečinka Weidenhoffrova Faninka, slečínce Fanince*.

4.5 Havlíčkovy vlastní neologismy motivované vlastními jmény:

- *o tvých dobrých prospěchách na Hompešsku* (Josefu Havlíčkovi 9. 3. 1856): Havlíčkův bratr působil jako hospodářský úředník panství v Jaroslavicích u Znojma, které vlastnil Wilhelm Hompesch-Bollheim;
- *kropenička se svěcenou vodou a nad ní sv. Jan Hasil maličký* (pravděpodobně Františku Jarošovi 1. 2. 1852): *Hasil* je mírně ironizující náhrada původního jména *Křtitel*, založená na společném sémantickém prvku „kropil vodu“.
- *Přeju tedy v upřímnosti Vaší Pepičkosti [...] V Vaší poddanosti Se svou Borovskostí* (Josefině Weidenhoffové 19. 3. 1845): rýmované přání k svátku tvoří 40 veršů zakončených výhradně na *-osti/-ostí*; mezi obvyklými slovy jako *uctivosti*, *blaženosti* apod. se vyskytují odvozeniny od jmen *Pepička* a *Borovský*.

Podoba vlastních jmen v česky psaných dopisech Karla Havlíčka zhruba odpovídá dobovému úzu, který ještě nebyl podrobně regulován přesnější jazykovou kodifikací ani věcnou úřední standardizací, a dokládá též dlouhodobější vývojové tendence (hlavně v tvarosloví). Projevuje se dodatečné osvojování spisovné normy u pisatele, ale také jeho originální jazyková tvořivost. Pravopis vlastních jmen se neměnil plynule od staršího úzu k novějšímu: pod vlivem vnějších okolností se Havlíček dokonce na čas vrátil k staršímu typu pravopisu, dokud odborná grémia nerozhodla o reformě (v roce 1850). Vlastní jména v Havlíčkových dopisech nejsou jenom orientátory s identifikační funkcí, ale v určitých případech také prostředky ozvláštnění a zvýšení působivosti výpovědi.

LITERATURA

- ADAM, Robert
2010 „Grafická stránka korespondence Boženy Němcové“; in ČORNEJOVÁ, Michaela – RYCHNOVSKÁ, Lucie – ZEMANOVÁ, Jana (eds.): *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)* (Brno: Host), s. 386–401
- BERGER, Tilman
2010 „Argumentace reformátorů českého pravopisu“; in ČORNEJOVÁ, Michaela – RYCHNOVSKÁ, Lucie – ZEMANOVÁ, Jana (eds.), *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)* (Brno: Host), s. 343–359
- HAVRÁNEK, Bohuslav – JEDLIČKA, Alois
1960 *Česká mluvnice* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství)
- JÍŠOVÁ, Kateřina a kol.
2012 *Pražský uličník: encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství*. 3. díl (Praha: Scriptorium)
- KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana (eds.)
2002 *Encyklopedický slovník češtiny* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny)
- Kartotéka lexikálního archivu (1911–1991)*. Oddělení současné lexikologie a lexikografie Ústavu pro jazyk český, v. v. i. 2007–2008. Dostupná na: <<http://bara.ujc.cas.cz/psjc>>.
- KOMÁREK, Karel
2000 *Osobní jména v českých biblích* (Olomouc: Votobia)
- LAŠŤOVKA, Marek a kol.
1997 *Pražský uličník: encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství*. 1. díl (Praha: Libri)
1998 *Pražský uličník: encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství*. 2. díl (Praha: Libri)
- LUTTERER, Ivan – ŠRÁMEK, Rudolf
1997 *Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* (Havlíčkův Brod: Tobíáš)
- MAREŠ, Petr
2015 „Vypadlo to, ale miserabel pro mne.“ Vícejazyčnost v korespondenci Karla Havlíčka“; *Naše řeč* 98, č. 2, s. 57–70
- MOLDANOVÁ, Dobrava
2004 *Naše příjmení* (Praha: Agentura Pankrác)
- nepodepsáno
1837 „Telegraph aus Prag“; *Bohemia, ein Unterhaltungsblatt* 10, č. 30 (10. 3.), s. 4

NOVÁK, Bohumil (ed.)

1957 *Brixenské listy Karla Havlíčka bratru Františkovi* (Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství)

NOVOTNÝ, M. (ed.)

1941 *Havlíčkovy synovské listy ze studií* (Praha: Topičova edice)

PROFOUS, Antonín

1947–1960 *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, svazek I–V*
(Praha: Nakladatelství ČSAV)

QUIS, Ladislav (ed.)

1903 *Korrespondence Karla Havlíčka* (V Praze: Nakladatelé Bursík & Kohout)

SCHALLER, Josef František Jaroslav

1796 *Beschreibung der Königlichen Haupt- und Residenzstadt Prag. 3. Die Altstadt*
(Prag: gedruckt bei Franz Gerzabeck)

TEŠNAR, Hynek

2000 „K pravopisným polemikám v 1. polovině 19. století“; *Naše řeč* 83, č. 5, s. 243–252

2003 „Ještě k pravopisným polemikám v 1. polovině 19. století“; *Naše řeč* 86, č. 1, s. 27–37

ZELENÝ, Václav Vladimír (ed.)

1888 *Karla Havlíčka Rodinné listy Brixenské* (V Hoře Kutné: Nákladem knihkupectví a knihtiskárny Karla Šolce)